

Nordfyn og de gudelige forsamlingsfolk

Af H. F. Rasmussen

Med *Nordfyn* mener jeg det, der indtil den sidste kommunalreform kaldtes *Lunde – Skam – Skovby* – herreder. Hele Sletten er med, men også en bræmme udenom, kantet af Odense fjord, Kattegat, Vends herred og Rugårds landevej.

Med *de gudelige forsamlingsfolk* tænker jeg mere end 100 år tilbage. Det er altså ikke Indre Mission og grundtvigianerne fra sidste halvdel af forrige århundrede, men især deres forfædre, helt fra de første pietisters tid omkring år 1700. Og jeg slutter med oprettelsen af missionshuse og forsamlingshuse. Da er adskillelsen mellem Indre Mission og grundtvigianerne fuldblundet – og da hedder det tilsvarende ikke mere: de gudelige forsamlinger, men: missions- og/eller vennemøder.

Min adkomst til at beskæftige mig med netop dette emne er, at her har jeg et stort bundt af mine egne »rødder«. Og jeg ønsker at vise, at Nordfyn er bedre end sit rygte!

Både små og store historikere har været hårde i deres dom. En kendt historiker (K. Fabricius):

»Det var en åndelig død Tid – for små halvandet Aarhundrede siden, hvis vi tør dømmen ud fra Skildringer af Livet på Nordfyn, som er levnet os.« (»Fynske Aarbøger« I, 1939)

Det er muligt, at han her tænker på: »Bogense By og Skovby Herred«, fra 1859, ved Literis Mando – men den er også særlig ondartet:

»Husflid er en velsignet Ting, naar den, som i den større Del af Skovbygden drives med Maade – – Men paa Sletten, hvor den drives som Hovedfag, bliver den en fordærvelig Uting. – – – Det er Rokken og Væven, Slettens Alfa og Omega, der forlængst har gjort

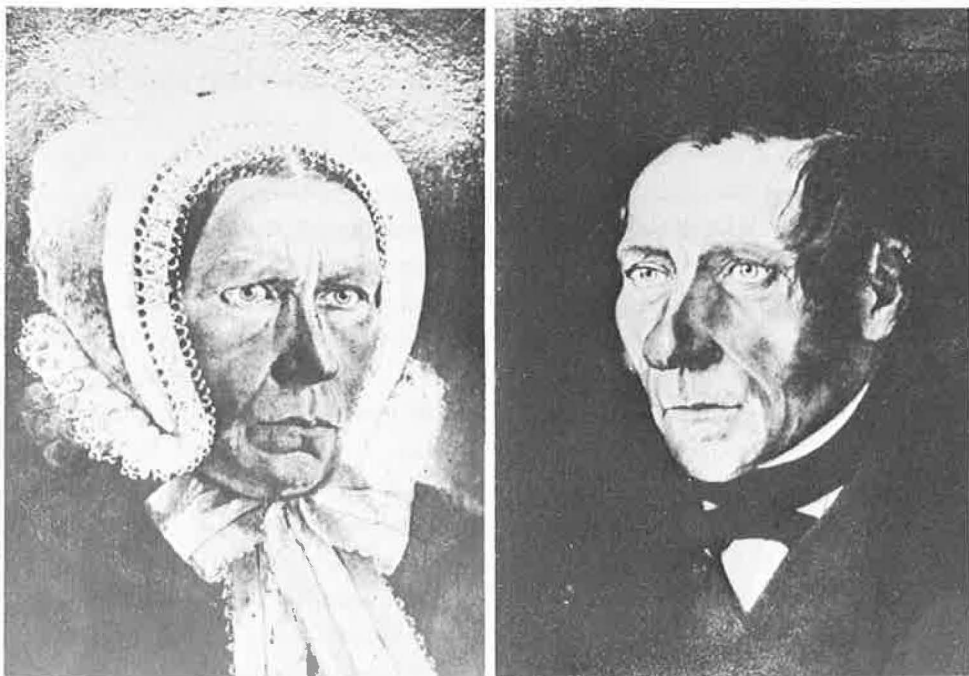


Artiklen bygger bl.a. på nogle slægtspapirer, som er i forfatterens besiddelse. Her ses husmand og væver Jens Mortensen og hustru, Anne Marie Alexandersdatter, sammen med deres datter Kirsten. Hun er født 20. maj 1864, mens faderen var inde som soldat. Her er familien lykkeligt genforenet et års tid efter.

»den fynske Pampas« navnkundig og betalt Beboernes Skatter. Men de har tillige bortdraget det, der ellers gør Livet skønt og betydningsfuldt! – Her er intet Spor af den fynske Livlighed og aandelige Opvækthed, og den megen Stillesiddende om Væven giver Befolkningen et blegt og sygeligt Udseende! Om Hverdagen sidder Kvinden og hænger over sin Rok og Væv, og om Søndagen har hun ikke Tid til at besøge Guds Hus.«

Dette er så tydeligt skrevet af en, der holder mere af bønder end af håndværkere, og det er fremdraget i en bog af lærerdatteren fra Haarslev, Christine Reimer (»Nordfynsk Bondeliv«, 5 bind, 1919) –. Hun skriver selv om Sletteboerne:

»Nu er »Slæboerne« et Folkefærd som alt Andre, men for kun nogle Aartier siden regnedes de af Beboerne i de sydligere liggende Sogne for en Art Molbofolk, der kulturelt stod tilbage for dem.« (p. 677)



*Anne Marie Alexandersen, født i Norup sogn 20. november 1834, død i Rodstrup, Skamby sogn 1898.
Jens Mortensen, født i Vekslund, Skeby sogn 21. maj 1833, død i Rodstrup, Skamby sogn 1907.*

Når rygftet er sådan i almindelighed, bliver det ikke bedre om det åndelige og kirkelige liv. Der tegnes også generelt med mørke farver af de kirkehistorikere, der i det hele har beskæftiget sig med Nordfyn.

Carlsen-Skiødt («Åndeligt Liv i Odense og på Nordfyn») prøver at lokke det lysere frem, men han ser ikke mange lyspunkter.

Det bliver så hos P. Nedergaard («En dansk Præste- og Sognehistorie III, Fyns Stift III») til bred og negativ konstatering:

»Det er som om de åndelige strømninger er gået uden om Nordfyn i 19. århundrede.«

Hvad nu værre er: Dette nedslående syn går igen hos kirkehistorikere af faget. I den stort anlagte serie »Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Aarhundrede« ofres der hele 2 bind på de fynske

vækkelser. Det var jo trods alt på Fyn, det hele startede. Her opstod den første virkekraftige modstand mod embedsmandsvælde og forstandstørhed og rationalisme. Det var på Fyn, det startede, men – siger nogle tørt – det var også på Fyn, det først hørte op!

I de 2 bind, hvor hele Fyn med Ærø og Langeland kulegraves, og hvor der naturligt nok gøres meget ud af Kerteminde-vækkelsen – og vækkelsen på Langeland til sidst – ofres der kun nogle ganske få sider på Lunde – Skam – Skovby herreder! Det skyldes dog måske den måde, stoffet er samlet på. I årene 1834, 1835 og 1839 udgik der nogle fællesskrivelser til de gudelige forsamlings folk. En af Grundtvigs venner, Jac. Kr. Lindberg, stod bag adresserne. I den første (1834) skulle man skrive under på, at man ønskede *Sogneåndsløsning*, i 1835 at man ville være fri for *Balles Lærebog* og i stedet genindføre Pontoppidans forklaringer, og i 1839 at man var *imod ritualændringer*.

Kirkehistorikerne har derpå samlet navne og adresser på de fynske underskrivere fra herred til herred og herved ment, at man således kunne aflæse den kirkelige geografi! Det går uvægerligt ud over Lunde–Skam–Skovby herreder! De ligger klart i bunden med 1 fra Bogense, 4 fra Brenderup–Ore, hvor Brenderup endog hører til Vends herred, 2 fra Haarslev og 3 fra Vigerslev – i alt 10 fra hele tre herreder, hvor der alene fra Sdr. Næraa-Aarslev sogne var 45.

Måske er det ikke helt tilfældigt og alligevel! Hvor let kan det ikke være sket, at adresserne slet ikke nåede frem til rette vedkommende – eller at de havde nogle forkerte fortalere.

Lad os undersøge, hvad der kunne give en forklaring!

For det første var Nordfyn fra gammel tid isoleret fra det øvrige Fyn i en grad, vi ikke kan forstå. Nordfyn var som en ø, med vand på de to sider – men mod syd afgrænset af skove – og tværvejen over Fyn. Kun mod vest var der hyppigere kontakt. Man holdt sig nøje inden for de givne grænser, også når der skulle findes ægtefælle og stiftes ny familie. Jeg har undersøgt en stor slægt, og så langt tilbage, den kan spores – til 1648–50 – altså tiden for Christian d. IV's død – har slægten haft sin plads og sit liv her. Kun i ekstremt sjældne tilfælde var der en enkelt, der brød ud.

Det har undret kirkehistorikere, at den vækkelse, der udgik fra Bregør ved Kristian Madsen fra 1820-tallet så godt som ikke bredte sig til Nordfyn. Men Odense fjord var en grænse, man må regne med. Kun i

strengt is-vintre gik der bredere færdsel fra Dræby Fed over isen til Giersø og Skeby, men det kunne ende med drukneulykker i sejlrenden. Også på den måde var Nordfyn en ø*.

En anden ting bør nævnes: Mange af sognene har været meget små, med under 500 indbyggere, så som Bederslev, Nørre Højrup, Guldbjerg, Ejlby og Melby. Når kirken samtidig ikke var tilsvarende lille, kunne disse ydre forhold alene gøre en samling om kirken vanskelig. I nogle af sognene, som Skamby, Særslev, Østrup og Søndersø, Bogense og Haarslev, blev præsterne til de døde, mens præsterne ofte flyttede fra de mindre sogne som Uggerslev, Nr. Næraa, Allesø, Lunde og Norup. Fik man en dårlig præst, var det naturligvis rart at kunne blive ham kvit, men gennemgående har sogne med mange præsteskitter lidt under det. Vi ser da også, at det er sogne som Haarslev, Skamby, Vigerslev-Veflinge, Særslev, hvor enkelte præstenavne lyser, der bliver åndelige centre for området.

Det var pietismen fra 1700-tallets begyndelse, der kaldte de gudelige forsamlinger frem. Lægfolket skulle drages aktivt med ind i forkyndelsen, og fromheden måtte vise sig i praksis. Der blev lagt mere vægt på barmhjertighedsgerninger, og der oprettedes skoler til indøvelse i kristendom.

Måske var pietismen længere tid om at komme til Nordfyn, men så må vi hævde, at der altid har været fromhed til, også i tider, der ikke havde navn af fromhed. Det kendes der også eksempler på fra det nordfynske.

I Norup sad der en præst i 35 år, fra 1679-1714. Hans navn var Oluf Jørgensen Lund. Han var gift 3 gange og havde 11 børn. Fra ham nedstammer en stor del af den fynske Kingo-slægt, idet hans første kone var en søsterdatter til biskop Kingo. Det var hende der druknede i Odense fjord! – Ikke bare børnene efter hende, men også efterkommere med kone nr. 3 brugte ind imellem Kingo som mellemnavn (Kingou).

Hver gang denne præst skulle indføre et af sine egne børn i kirkebogen, føjede han et specielt ønske til, de første gange skete det på latin:

* Bagerst i Skeby kirkebog for 1662–1740 er noteret: Aaret 1698 dend 15. Februarij en Tiersdag Eftermiddag imellem Klocken kunde være 3½ druchnet Sl. Olufs Kone (i Norup) og Daatter og en Dreng af Kierterminde og deris Kiøresvend under Giersø og Dreiby Feed.

»Måtte Gud, den allerhøjeste styrer af alle ting, gøre, at han (Thomas) hver dag må vokse i visdom, alder og yndest hos Gud og mennesker; Amen.«

eller:

»Den barmhjertige Gud forfremme hende bedst og give hende Naade, at hun kan forfremmes Gud til Ære, sine Forældre til Glæde, sig selv til Salighed for Jesu Kristi Skyld. Amen.«

Ved barn nr. 4 mærker vi en ændring i pietistisk retning (– det var i 1686 –):

»Ald Barmhjertigheds Gud rendse hende saaledis at hun maa findis uden Smitte til vor Herris Jesu Obenbarelse, og da findes blandt dem, der følger Lammet Jesusus, Amen.«

Ved senere dåb:

»– han er igienføed i den hellige Daab. Maa Gud være hans Gud og for Jesu Kristi skyld forfremme ham til all gott og ævig Salighed, Amen.«

eller:

»Gud hielpe og forfremme hende, at hendis Velsignelse maa overgaa hendis Faders Velsignelse for Jesu Christi Skyld.«

Det sidste barn får følgende gode ord:

»– Himlens Gud krone hannem med Naade, Lykke og Salighed for Jesu Christi Skyld alene, Amen.«

Følger vi linjen fra dette barns fødsel i 1706 og fremefter, ser vi, at allerede i 2. generation efter præsten er slægten i tydeligt forfald, både socialt og moralsk. Der er dødsfald ved drukning, som i høj grad ligner

selvmord, og der er tidlig død i armod og elendighed. Men der sker et omslag, dels ved indgifte i andre slægter med bedre psykisk kraft – og sidst, men ikke mindst, fra den dag, de bliver grebet af vækkelsen og kommer med i *de gudelige forsamlings folk*. Fattigdommen bliver nok ved. Men både den og anden elendighed er til at bære –.

Jeg gad vide, hvor mange nordfynske slægter der kan spores tilbage til den gamle præst i Norup, men det er ikke få. De fleste af hans børn blev inden for landsdelen, dels som småhåndværkere, dels som lærere. En søn blev lærer i Norup, en i Lunde. Et barnebarn, Hans Kingo, blev lærer i Havrehed skole og senere i Veflinge – det var i midten af 1700-tallet.

Og vist ved vi ikke meget om det åndelige liv i 1700-tallet. Men også på Nordfyn blev konfirmationen indført i 1736, og der blev gjort mere – om end stadig for lidt – for den kristelige oplæring. Ellers kunne man ikke komme til alters. Pietismen trængte ikke igennem til alle præstegårde, men der hvor det skete, blev der hyppigere altergang end de vedtagne 2 gange årligt, og præsterne begyndte at skrive navnene ind i kirkebogen på dem, der var til alters om søndagen. Er man nu så heldig at have forfædre fra et sogn, hvor præsten allerede i 1700-tallet førte bog over altergæster, kan man deraf aflæse træk af betydning for det åndelige liv. Ved man om sine 3 gange tipolde-forældre, at de var til alters kort før vielsen og flere gange siden, så ved man noget, som man bliver glad for at vide om dem, selv om det er det eneste spor, de har efterladt sig! De, der har forfædre i Bederslev, Uggerslev – Nr. Næraa og Nr. Højrup kan være så heldige.

De første gudelige forsamlinger tog form omkring sognepræsten, og man delte fællesskabet ved Herrens bord hyppigere end hidtil. Her danner Nordfyn ingen undtagelse fra det øvrige land.

Allerede fra midten af 1700-tallet var herrnhuterne – eller Brødre-menigheden – begyndt at komme til Fyn.

De havde omtrent samme teologi som pietisterne, omend de talte lidt mere om lammets blod – og lidt mindre om helliggørelse. Men til forskel fra pietisterne var de udpræget *lægmandsorienteret*. De havde missionærer eller emissærer, som drog omkring og samlede folk om ordet. Hvis de ikke selv talte, havde de en bønne- eller andagtsbog med, som de læste op fra. De tog ingen hensyn til sognegrænser, ikke engang landegrænser; mange emissærer talte tysk og skulle oversættes.

På Vestfyn havde de fået en del præster som forbundsfæller, og derfra kom de ind i Nordfyn. Her fik man dem især at mærke, efter at regeringsmagten i 1773 havde tilladt herrnhuterne at oprette en koloni i Christiansfeld. I de kommende årtier var der hyppigt forbindelse mellem Christiansfeld og nogle nordfynske sogne. Gennem deres præst fik disse sogne en åndelig føde, præget af Christiansfeld. Her skal nævnes de tre mest kendte og brugte præster: Rasmus Balslev i Haarslev (1789-1840), J. F. Boesen i Vigerslev-Veflinge (1788-1839) og Knud Knudsen i Nr. Næraa. Fælles for dem er en nær tilknytning til Christiansfeld og en inderlig, men stilfærdig, næsten spagfærdig tone i forkyndelsen – så der blev vel ikke vækkelse i Haarslev, Vigerslev og Nr. Næraa i mere moderne forstand, men der kom efterhånden mange i kirken fra fjernere egne, og således satte de deres spor – også over andre dele af Nordfyn. De udgav forskellige opbyggelsesskrifter. Mest kendt blev nok Rasmus Balslevs »Opbyggelige Betragtninger for Syge.«

De folk af menigheden, der sluttede sig til Brødremenigheden, gik stille med deres kristendom. Man ville undgå forargelse og enhver støden-an, enten mod den guddommelige eller borgerlige lov. Det samme kan ikke siges om den nye vækkelse, der fra omkring 1820 som en stormvind bredte sig fra Kerteminde og ud over det øvrige land. Dens førstemand var Kr. Madsen, husmand og tømrer fra Bregvær. Det var igen pietisme, men nu til forskel fra brødremenigheden uforfærdet og uden smålig hensyntagen til borgerlig lov, der hvor den gik samvittighederne imod.

Det er allerede nævnt, at Kerteminde-bevægelsen stort set gik uden om Nordfyn. Det kan som nævnt skyldes geografiske forhold. Det kan også skyldes – hvad kirkehistorikere har antydnet (»De fynske vækkelser«, III, Bd. 1, p. 170) – at en anden pietistisk forkyndelse end den, man kendte fra Haarslev og Vigerslev ikke rigtigt kunne trives. Ilden kunne ikke brede sig, for der *havde* været en modild!

Ser vi nærmere til, kommer Kerteminde-bevægelsen dog også til Nordfyn – den er blot en 30 år undervejs, og den har i mange tilfælde været en omvej.

Der er en forudsætning for vækkelserne i sidste århundrede, som ikke må glemmes. Det er den nye skolelov fra 1814. Hidtil havde det – trods gode tilløb i rytterskolerne – stået småt til med læsefærdighed og endnu

ringere med skrivefærdighed. Det blev der med den nye skolelov ret hurtigt rådet bod på.

Nu kunne både den gamle andagtslitteratur og nyere blive læst i de små hjem. Og vigtigst – Biblen kom ind i husene. Hertil hjalp oprettelsen af Det danske Bibelselskab, stiftet i København i 1814 – og støttet her på Fyn af både biskop Plum og hans efterfølger, biskop Faber – samt en række præster.

I 1827 hed præsten i Norup pastor From. Han begyndte i det år at indsamle bidrag til bibler, hvorom han har gjort notat i kirkebogen. Der indkom 18 Rd., 1 Mk., og 8 Sk., som blev indsendt til Bibelselskabet i Odense – og til gengæld fik præsten til fordeling i sognet: »42 N.T. og 2 hele Bibler, som blev uddelt ved Lodtrækning.« . . . »siden blev der fra det Københavnske Moderselskab skjenket 5 Bibler og 20 N.T.« – hvorpaa modtagernes navne meddeles, her iblandt: »Simon Pedersen, Hasmark, og Lars Pedersen, Egense – en hel Bibel.«

Jeg nævner disse to sidste, fordi de er brødre til min tip-oldefader, Alexander Pedersen, som på det tidspunkt boede i Egense, Norup sogn. Godt 100 år før var vores fælles forfader præst i Norup og havde Bibel på græsk og latin – ifølge skifteprotokollen. I den mellemliggende periode kunne ingen i hans nordfynske efterslægt læse eller skrive. Nu – i 1827 – kan de, Biblen kommer ind i hjemmene – og vejen er åbnet for vækkelserne, som kom til den slægt i 1860! [Det er den, jeg kender bedst men den havde venner og ligesindede spredt ud over Sletten. Se i øvrigt min artikel i Fynske Aarbøger 1978.]

I 1860 skete der noget i Skamby sogn, en græsrodsbevægelse, som ikke kom i avisen! Den 6. februar det år holdt væver Jens Hansen fra Aarslev gudelig forsamling hos Chr. Madsen i Bolmerod. Her var et ungt par med, som blev gift senere samme år, husmand og væver Jens Mortensen og Ane Marie Alexandersen. De var med, og de kom med – og hørte resten af deres liv med til »de gudelige forsamlingers folk på Nordfyn«. De boede i de første år sammen med hendes forældre, Kirsten og Alexander Pedersen på Rodstrup Mark, Skamby sogn.

Hvem var den væver Jens Hansen, der ved et møde hos Chr. Madsen i Bolmerod blev det menneskelige redskab til, at en hel slægt derved blev draget med ind i de gudelige forsamlinger?

Han boede i Aarslev, men han var fra Kertemindeegnen. Oprindeligt kusk for greven på Lundsgård, men ved en ulykke blevet invalid, måtte han ernære sig ved vævning. Han havde som ung hørt Kr. Madsen fra Bregnør og levet med i forsamlingslivet på Kertemindeegnen. Han ledede forsamlingerne i Aarslev – Sdr. Næraa efter at være flyttet dertil:

»Naar en Salme var sunget, trådte han frem og læste Søndagens Evangelium og vidnede varmt og inderligt om Frelsen i Jesus Kristus og om Troens Liv i ham.« (»Fra de gudelige Forsamlingers Tid« af Rasmus Hansen, Aarslev).

Han har ikke fået noget navn i kirkehistorien. Han er ikke engang nævnt i Holts: »Den indre Missions Historie« – fra 1861-1961. Men her ser vi altså et eksempel på, hvordan Kerteminde-bevægelsen med en forsinkelse på 40 år når til Nordfyn!

Det skete iøvrigt også på anden vis. Fadderne til et barns dåb vidnede ikke blot om slægtskab, men også om venskab på tværs af sognegrænser. Og blandt fadderne til Jens Mortensens og Ane Maries børn nævnes blandt andre Johanne og Mads Jørgensen i Lumby Taarup. Det samlede tal på fadderne til deres 7 børn giver et bredt udsnit af ligesindede folk fra Nordfyn, der sluttede sig til vækkelsen. Om de nævnte vides det, at de i deres unge år havde været præstegårdsforpagtere hos præsten Hans Agerbæk i Espe-Vantinge, senere Øster Hæsinge. Og han sluttede sig helhjertet til vækkelsen fra Kerteminde. Også på den måde når den til Nordfyn.

Det fører mig til et punkt, som har haft betydning for vækkelsens udbredelse, skønt overset af kirkehistorikere. Af de kvinder og mænd, som har været åbne over for vækkelsens toner, har ikke så få tjent i præstegården først! Omtalte Jens Mortensens moder, Dorthea Hansdatter, oldebarn af præsten fra Norup Oluf Jørgensen Lund, og i 1822 viet i Østrup kirke til Morten Nielsen, fælles hjem i Skeby, har tjent som pige både i Uggerslev og i Østrup præstegård. Om pastor Lassen i Østrup hedder det:

»Kvinderne, pigerne og husmændene blev gamle i gaarde her. De mange folk havde det godt!«

(Nedergaard: »En dansk præste- og sognehist.«)

Men så tog de også livet i præstegården med som ideal.

Jens Mortensens kone, Ane Marie Alexandersdatter, tjente som ganske ung hos pastor Zeuthen i Skamby, og siden tjente hun som kokkepige hos pastor H. Chr. Balslev i Haarslev. Han gav *hende* det bedste vidnesbyrd i skudsmålsbogen, og at *hun* har set op til præstehjemmet og delt deres tro, tillader jeg mig at læse ud af, at hun har givet næsten alle sine børn navn efter børnene i Haarslev præstegård! –

»Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark« stiftedes i 1861. Dermed var de gudelige forsamlings folk blevet nødt til at vælge side – om de ville tilslutte sig den del af vækkelsen, der sluttede op om Grundtvig og hans folk, eller om de ville »være den Indre-Mission tro«. Jeg tager igen hjemmet i Rostrup som en slags fællesnævner og slutter derudfra, at man i alt fald længe vægrede sig på Nordfyn ved at slutte sig til en af fløjene. Ja, man kan endda sige, at *de tog det bedste med fra 3 retninger*: Brødre-menigheden, grundtvigianismen og Indre Mission.

Jens Mortensen var soldat i 64. Dér fik hele landets ungdom en påvirkning, som mærkedes længe. Dels negativt i retning af hårdhed, når noget gik imod, dels en livets alvor og respekt for kristendommens trøst, sådan som man havde oplevet, at missionærer blandt krigskammeraterne kunne give den – ofte bedre end feltpræsten. Dertil kom, at Jens Mortensen – og med ham vel mange af hans troende ligesindede – søgte trøst i gammel andagtslitteratur fra Brødre-menighedens glansperiode. (Se artikel i Fynske Arbøger 1978.)

Min oldemoder, Ane Marie Alexandersdatter, var glad for at synge, og helst skulle det være: »Sorrige og Glæde de vandre tilhobe«, »O Gud, du fromme Gud«, eller »Naglet til et kors på Jorden«. Det var en passende blanding af Kingo, Brorson og Herrnhut. Men da hun lærte Grundtvigs »Velkommen igen, Guds Engle små«, blev det hendes yndlingssalme!

De tog bestemt heller ikke afstand fra Grundtvig. Da tiden kom, benyttede de sig af loven om sognebåndsløsning fra 1855 og lod børnene døbe i nabokirker, således i Lunde kirke hos provst Smith i 1870 og 1873 og hos pastor Th. Rørdam i Norup i 1877. Ligeledes blev børnene konfirmeret i fremmede kirker.

Det var det samme med skolen. De fleste af børnene blev sendt til Nr. Højrup friskole (hvor findes protokollen m.v. herfra?).

De var kirkelige i Rostrup, men følte sig ikke bundet af sogn og hjem-

sted. Der, hvor der lød en forkyndelse efter deres sind, søgte de hen. Dette har sikkert været et fællestræk hos de gudelige forsamlinger på Nordfyn. Og den foretrukne præst kunne godt være grundtvigsk. Men der kom noget flakkende over deres gudstjeneste-liv, og de præster, der samlede folk fra mange sogne, blev ikke så længe i embedet. Så skulle de søge nye steder op. Til sidst endte de hjemme i Skamby kirke igen. Og da næste generation sluttede sig mere helt til Indre Mission, holdt sognebåndsløsning op sammen med opslutningen bag friskolen.

Da Carlsen-Skiødt i sine erindringer var kommet til beskrivelsen af sit forfatterskab af bøgerne om åndeligt liv på Nord- og Vestfyn, beklagede han, at de mennesker fra 80-erne og 90-erne, han kunne have fået til at fortælle, var døde. Der er imidlertid en erstatning for den mundtlige overlevering, der næsten er bedre, og det er *efterladte breve*.

Vi er så heldige at have sådanne breve- og erindringer, fra Jens Mortensens og Ane Maries to sønner.

Martin Theodor hed den ene. Han emigrerede til Amerika og blev præst derovre. I et tilbageblik skriver han:

»Jeg kom ud at tjene i en alder af 8 år. — i konfirmationsalderen var jeg fæstet ud til en gårdmand i Stensby — På min konfirmationsdag onsdag 20. april 1884 vaskede jeg mig i vandtruget, uden sæbe, hvorpå jeg skiftede undertøj i kostalden. Fader kom, og husbond kørte os til kirken i Lunde, og her aflagde jeg den gode bekendelse for mange vidner. Mit hjerte var inderligt med — jeg ville være sand, men det lykkedes ikke altid. Mange hemmelige tårer blev grædt af den grund. Som 17-årig fik jeg plads hos en (anden) bonde. Der skete da det, at jeg blev omvendt til Gud, takket være nogle missionærer fra Den indre Mission, der var kommet til Nordfyn. En ung mand, der var sammen med dem, spurgte mig: Vil du, at der skal være glæde i himlen? Det slog mig ud. Senere, samme aften på vejen hjem, faldt jeg på knæ ved grøftekanten og fik min sag med Gud gjort op. Vi var tre unge mænd, der blev omvendt samtidigt, og en vækkelse fulgte. Frugter af den kan ses endnu.«

Det var i 1887.

Broderen, Johannes Alexander Jensen, blev også omvendt. Han emigrerede 1901 til Australien. Hvorfor emigrerede de? Af breve fra den sidste fremgår det, at han har haft det godt med sine jævnaldrende, og at de var flere. »Hils de Maderuppere« – skrev han hjem.

Der var mangel på arbejde; – det var, som fædrelandet ikke havde plads til dem. Men er der foretaget en undersøgelse af, hvem det var, der drog ud? Var der et flertal af dem fra de gudelige forsamlinger? Så kan der have været noget hos dem selv, der gjorde dem upopulære, hvorved det blev lettere for dem at rykke op. De unge fra de gudelige forsamlinger havde en nidkærhed for sagen, der ikke altid var kombineret med takt. Således skrev Johannes i anledning af søsteren Kirstens bryllup med enkemanden Hans Rasmussen, Veflinge Stormark (han var ikke »omvendt«!):

»– Kjære Svoger: Nu kan vi jo snart, om Gud vil, kjende hinanden som Svogre, men maatte Herren dog snart mage det saa, at vi kunne kjendes som Brødre i Herren – at Du dog rigtig maa lukke dit Hjerte op for Herren og hans store Naade, da vil du faa at se, hvor godt det er at tjene Herren, og hvor saligt det er at have Samfund med ham. – – Kjære Svoger. Du maa ikke blive vred, fordi jeg har skreven dette, men jeg har mærket, hvor godt det er at høre Jesus til, og jeg ville saa uendelig gjerne, at ogsaa Du maatte blive delagtig i den Glæde, thi der er ingen større Glæde end den, at have Fred med Gud og tro sine Synders Forladelse. Herren give sin Naade dertil.«

Var det hans slags, der *måtte* emigrere?

Der er ingen tvivl om, at han også har holdt sin bryllupstale på samme måde. Familietraditionen fortæller, at Hans Rasmussen på bryllupsdagen sagde til sin unge brud Kirsten:

»Jeg kan ikke følge din tro. Men ét lover jeg dig: aldrig at lægge dig et halmstrå i vejen.«

I 1979 har både Maderup og Bogense missionshus holdt 90-års jubilæum. I 1889 var Indre Mission på Nordfyn etableret. De gudelige forsamlinger forbi – missionsmøder begyndt. Pladsforholdene i hjemmene var blevet for trange. De grundtvigske rejste forsamlingshuse, de andre missionshuse. Men det åndelige liv havde måske været bedre tjent ved, om møderne ikke var flyttet fra hjemmene?